

10. *Кітурка, І. Ф.* Гарадзенскі Стары замак у пачатку панавання Станіслава Аўгуста Панятоўскага (па матэрыялах Літоўскага дзяржаўнага гістарычнага архіва) // Краязнаўчыя запіскі: Матэрыялы міжнар. навук. канф. «Каралеўскія і вялікакняжацкія замкі на тэрыторыі Рэчы Паспалітай», 22–23 верасня 2011 г. / Гродз. дзярж. гіст.-археал. музей; рэдкал.: К. В. Галота [і інш.]. – Гродна, 2012. – Вып. 8. – С. 27–35.
11. *Kowalczyk, J.* Palace I dwory późnobarokowe w mieście sejmowym Grodnie / J. Kowalczyk // Sztukaziem wschodnich Rzeczypospolitej XVI–XVIII w. / T-wo Nauk Katol. Uniw. Lubel.; red. J. Lileuko. – Lublin, 2000. – S. 451–486.
12. *Кушнярэвіч, А.* Да праблемы ўплываў нямецкай готыкі на архітэкттуру Беларусі і Літвы / А. Кушнярэвіч // *Castrum, urbis et bellum*: зб. навук. прац памяці Міхася Ткачова. – Баранавічы, 2002. – С. 253–263.

Л. А. Осіпава

УДЗЕЛ МОЛАДЗІ Ё АДНАЎЛЕННІ МІНСКА Ё ПАСЛЯВАЕННЫ ПЕРЫЯД

За тры гады фашысцкай акупацыі беларуская зямля была страшна спустошана. Як і іншыя гарады, Мінск быў амаль поўнасцю разбураны. Тут былі знішчаны 5 975 жылых дамоў, або 70 працэнтаў даваеннага жыллёвага фонду. У горадзе засталася 19 прамысловых прадпрыемстваў, на якіх было занята толькі 4 працэнты даваенных рабочых. Бяздзейнічалі газаправод, каналізацыя, тэлеграфна-тэлефонная сувязь. Акупанты знішчылі і разрабавалі школы, дзіцячыя садкі, паліклінікі, культурна-асветніцкія ўстановы, будынкі Акадэміі навук, Белдзяржуніверсітэта, педагагічнага інстытута і іншых вышэйшых і сярэдніх спецыяльных навучальных устаноў, бібліятэку імя Леніна і г.д. Вось такую карціну ўбачылі сапёры, якія падняліся на дах Дома ўраду пасля яго размініравання. Вакол ляжалі суцэльныя каробкі дамоў, пралёты лесвіц былі заваленыя шчэбнем. Цяжка было вызначыць нават контуры цэнтральных Савецкай і Пушкінскай вуліц. У раёне цяперашняга парку імя Янкі Купалы і плошчы Перамогі зелянелі абнесеныя дротам, іржавымі лыжкамі бульбяныя і капусныя палі. Прывакзальная плошча была пустынным полем. Горад праглядаўся з канца ў канец. Сярод развалін узвышаліся асобныя ўцалелыя будынкі, і толькі на драўляных ускраінах зелянелі сады і агароды, там жыла большасць выжыўшых мінчан. Астатнія жылі ў падвалах, прыстасаваных часовых збудаваннях, бамбасховішчах.

Такім чынам, неабходна было падняць з руін, аднавіць вуліцы і плошчы, паркі і скверы, жылыя дамы і школы, карпусы фабрык і заводаў, аднавіць выпуск прамысловай прадукцыі, так неабходнай для жыцця рэспублікі і фронту. Гэта трэба было рабіць былым партызанам і падпольшчыкам, жанчынам і старым – жыхарам вызваленага горада – усім

тым, хто па розных прычынах не быў мабілізаваны ў армію, якая працягвала пераможнае шэсце на Захад да Берліна, вызваляючы народы Усходняй Еўропы ад фашызму.

Яшчэ на вядомым партызанскім парадзе ў Мінску было аб'яўлена рашэнне ўрада: адразу пасля парада ўсім былым партызанам і воінам Чырвонай арміі, жыхарам Мінска і яго наваколля ўзяць у рукі ламы і кіркі, кельмы і рыдлёўкі і адрадзіць сталіцу рэспублікі – горад Мінск.

У звароце СНК БССР, Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР і ЦК КП(б) Беларусі паведамлялася: «Гэта цяжкая задача, але беларускі народ вырашыць яе ў самы кароткі тэрмін. Уся краіна, усе брацкія народы дапамагаюць і дапамогуць беларускаму народу хутчэй аднавіць разбураную немцамі гаспадарку. Аднавіць культурныя ўстановы і ліквідаваць вынікі нямецкай акупацыі».

Уся краіна дапамагала вызваленым раёнам Украіны, Беларусі, Прыбалтыкі. У Мінск і іншыя гарады рэспублікі з Масквы і з Сібыры, Сярэдняй Азіі і Каўказа ішлі эшалоны з вуглём і хлебам, машынамі і таварамі першай неабходнасці. Адраджалася прамысловасць, наладжваўся гандаль, адкрываліся навуковыя і навучальныя ўстановы.

Яшчэ ішла вайна, партызаны ў часцях і злучэннях Чырвонай арміі імкнуліся да Кёнігсберга, Прагі, Берліна, а ў Мінску на пачатак 1945 года ўжо працавала звыш 20 прадпрыемстваў, прадукцыя якіх ішла і на фронт, і на задавальненне патрэб горада і рэспублікі. Прывакзальны раён Мінска да вайны з'яўляўся цэнтрам вышэйшых навучальных устаноў: тут працавалі Белдзяржуніверсітэт, медыцынскі, педагагічны інстытуты, інстытут народнай гаспадаркі. З усяго ўніверсітэцкага гарадка ўцалелі толькі два будынкі: мініяцюрная каробачка фізіка-матэматычнага факультэта БДУ (зараз зусім загубілася ў акружэнні новых вучэбных карпусоў. А, скажам, будынак педінстытута глыбіўся шэрымі грамадамі абрынутых сцен.

Нягледзячы на цяжкасці, установы вышэйшай адукацыі распачалі працу. Дзе і як? Студэнты пяці факультэтаў БДУ, напрыклад, бегалі на лекцыі з адной школы ў другую, а заняткі па фізкультуры праводзіліся на свежым паветры або ў спортзале, пад якую прыстасавалі памяшканне былой тыпаграфіі ў корпусе фізмата.

9 лінія ад Мінска наладзілі рух да самага заходняга пункта Беларусі. Брэст-Літоўская чыгунка ўжо магла без затрымкі прапусіць паязды на фронт. Гэта была галоўная лінія на Варшаву і далей на Берлін.

Прыгадаю некаторыя лічбы. Пры адступленні фашысты знішчылі ў рэспубліцы 4 тыс. км чыгуначных пуцей з агульнай працягласці ў 5,5 тыс. км. Гітлераўцы нават выкарысталі для гэтага пуцеразбуральнік – спецыяльнае прыстасаванне на штат моцнага плуга. Яно гнула рэйкі, ламала шпалы і г.д. Было ўзарвана ці вывезена ў Германію 3,5 тыс. стрэлачных пераводаў. Пацярпелі ўсе без выключэння чыгуначныя слупы. Людзі заставаліся без жылля, без самага неабходнага. І калі ў 1944 г. усе прадпрыемствы Беларускай, Брэст-Літоўскай, Беластоцкай і Заходняй чыгунак своечасова падрыхтаваліся да зімы, гэта значыла, што яны выканалі першачарговую работу па аднаўленні сваёй гаспадаркі.

Разам са злучэннямі Галоўнага ўпраўлення ваенна-аднаўленчых работ Наркамата шляхоў зносін працавалі беларускія чыгуначнікі, у тым ліку камсамольцы і моладзь, тыя, хто ў час фашысцкай акупацыі знішчаў чыгунку, разбураў чыгуначную сетку акупантаў, перашкаджаючы ваенным пастаўкам на фронт. Для шырокага разгортвання аднаўленчых работ неабходна было шмат будаўнічых матэрыялаў, якія можна здабыць з разбуранага горада, прыдатным было тое, што ўжо нельга было аднавіць.

Хутчэйшае аднаўленне Мінска можа быць паспяхова вырашана толькі пры актыўным і шырокім удзеле ў работах усяго працаздольнага насельніцтва горада, як працуючых на прадпрыемствах, ва ўстановах, так і непрацуючых.

Для ўліку асабістай працы грамадзян у аднаўленні Мінска ўводзіліся кніжкі адзінага ўзору з занясеннем у іх аб'ектаў аднаўлення, характару выконваемых работ і колькасці адпрацаваных гадзін. Кніжкі выдаваліся кожнаму грамадзяніну, які ўдзельнічаў у аднаўленні горада Мінска ў вольны ад асноўнай работы час.

У масавым няздзельніку 8 кастрычніка 1944 г. прынялі ўдзел 33 тыс. грамадзян. За адзін дзень склалі ў штабелі 1 316 тыс. цаглін, падрыхтавалі 2 050 кубаметраў шчэбню, сабралі 1 065 тон іншых будаўнічых матэрыялаў, ачысцілі 15 500 квадратных метраў плошчы, засыпалі ў варонкі 2 500 кубаметраў грунту. Яркай старонкай у гісторыі камсамола Беларусі з'явіўся заклік моладзі на будаўніцтва двух гігантаў беларускай індустрыі – трактарнага і аўтамабільнага заводаў.

Камсамольцы і моладзь прадпрыемстваў і навучальных устаноў г. Мінска звярнуліся да ўсіх камсамольскіх арганізацый і моладзі Беларусі з прапановай узяць шэфства над будоўлямі аўтамабільнага і трактарнага заводаў, якія будуць прадстаўляць гонар нашай рэспубліцы і яе сталіцы – Мінска. Было вырашана зрабіць гэтыя будоўлі камсамольскімі, зрабіць справай гонару кожнага з нас, каб ужо ў 1948 г. беларускія аўтамашыны пачалі свой імклівы бег па дарогах краіны, а беларускія трактары аралі палі родных калгасаў.

На заклік камсамольцаў сталіцы першымі адгукнуліся маладыя патрыёты Маладзечаншчыны. Кліч «Мінск на новабудоўлі!» адзінадушна падхапілі юнакі і дзяўчаты Віцебскай, Гомельскай, Магілёўскай і іншых абласцей. Да 2 ліпеня 1946 г. добраахвотнікі падалі больш за 5 500 заяў.

У пастанове, якая захоўваецца ў фондах Нацыянальнага архіва, паведамлялася: «Камсамол Беларусі, які праявіў сябе на працягу Айчыннай вайны самаадданым памочнікам КП(б) Беларусі ва ўсёй яе рабоце па арганізацыі і кіраўніцтве партызанскай барацьбой беларускага народа супраць нямецкіх акупантаў, павінен цяпер у вызваленых ад ворага раёнах узначаліць патрыятычны пад'ём моладзі, накіроўваючы ўсе сілы камсамольцаў і моладзі на аднаўленне савецкага жыцця ў гэтых раёнах, на ўсялякую дапамогу Чырвонай Арміі ў дасягненні канчатковай перамогі над ворагам...» [1, спр. 2, арк. 281].

Да вайны на Беларусі налічвалася больш за 13 000 школ, у якіх навучалася каля двух мільёнаў дзяцей. За тры гады акупацыі фашысцкія варвары спалілі і разбурылі большасць школьных будынкаў, разрабавалі маёмасць, знішчылі вучэбна-наглядныя дапаможнікі. Усенародная дапамога школе паспрыяла таму, што у самы кароткі тэрмін у рэспубліцы былі адноўлены звыш 11 000 школьных будынкаў, за парты якіх села 1 275 000 дзяцей.

Да канца 1947 г. у Мінску працавала 10 вышэйшых і 17 сярэдніх спецыяльных навучальных устаноў, у якіх навучалася 13 500 юнакоў і дзяўчат. Перад імі стаялі вялікія і адказныя задачы па ўсебаковым навучанні і выхаванні савецкага студэнцтва.

Задавальняючы запатрабаванні народнай гаспадаркі краіны, у 1940 г. пачалі стварацца навучальныя ўстановы працоўных рэзерваў для падрыхтоўкі кваліфікаваных рабочых усіх неабходных для краіны масавых спецыяльнасцей. Пры гэтым улічваліся не толькі народна-гаспадарчыя задачы, але і перспектывы развіцця сацыялістычнай прамысловасці і інтарэсы абароны краіны. Ва Указе Прэзідыума Вярхоўнага Савета СССР ад 2 кастрычніка 1940 г. былі вызначаны тры тыпы прафесіянальных навучальных устаноў: рамесныя вучылішчы, чыгуначныя вучылішчы і школы фабрычна-заводскага навучання (ФЗН). Навучэнцаў усіх навучальных устаноў дзяржаўных працоўных рэзерваў савецкі ўрад узяў на свае поўнае забеспячэнне. Напярэдадні вайны ў рэспубліцы працавала 40 школ ФЗН, 15 рамесных і 6 чыгуначных вучылішчаў, большасць іх пачала працаваць у Мінску і Мінскай вобласці.

На прамысловыя прадпрыемствы і будоўлі рэспублікі са школ і вучылішчаў сістэмы дзяржаўных працоўных рэзерваў у 1944–1945 гг. прыйшло 8 644 рабочых масавых прафесій.

Можна смела сказаць, што на аснове цэнтральнага плана, зацверджанага савецкім урадам у 1946 г., Мінск быў адноўлены як сучасны індустрыяльны цэнтр навукі, культуры і адукацыі Рэспублікі Беларусь. У плане будаўніцтва пасляваеннага Мінска захавана гістарычна складзеная сетка вуліц, у той жа час прадугледжаны мерапрыемствы па фарміраванні новага цэнтра горада і значнай рэканструкцыі галоўнай магістралі – Савецкай вуліцы – стварэнні на яе базе праспекта Ф. Скарыны, будаўніцтве прамысловых раёнаў сталіцы.

Новы Мінск з яго адроджанымі і нанова адбудаванымі заводамі і фабрыкамі, з яго ўтульнымі дамамі, шырокімі вуліцамі і плошчамі, упрыгожанымі зелянінай, тэатрамі і паркамі ўяўляе сабой сучасны горад сусветнага значэння.

Мінск правамерна носіць званне горада-героя. У яго аднаўленні і далейшым развіцці адыграла вялікую ролю моладзь Мінска і ўсёй Беларускай рэспублікі.

ЛІТАРАТУРА

1. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь. – Ф. 63. Воп. 9.